

Л.А.Дубровіна, О.С.Онищенко

Історія Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (1941-1964). - К.: Наукова думка, 2003. - 360 с.

Рецензована праця є продовженням дослідження, розпочатого авторами в книзі "Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: 1918-1941" (К., 1998). Це була перша з запланованих монографій, присвячених історії найбільшої книгозбірні країни (а найпершою спробою висвітлити історію НБУВ (тоді - Центральна наукова бібліотека АН УРСР) була колективна монографія 1979 р. "История Центральной научной библиотеки Академии наук Украинской ССР", яка нині вже не може задовольнити фахівців).

Одразу підкреслимо - попри важливість та актуальність проблеми, нині маємо лише поодинокі праці. Але "Історія Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського" - це узагальнення відомостей не тільки про бібліотеку, а, насамперед, нова, інколи дуже цінна, інформація про події в країні, посадових осіб, діячів різного рангу, яку не можна відшукати в інших джерелах.

Ніде правди діти - вітчизняна історична наука бібліотеці, як об'єкту дослідження, упродовж десятиліть майже не приділяла уваги. Навіть вельми солідний "Український історичний журнал", починаючи від часу свого заснування й аж до сьогодні вкрай побіжно звертався до історії бібліотек (публікувалися здебільшого матеріали бібліографічного плану).

Бібліотекознавство, як одна зі спеціальних історичних дисциплін, десятиріччями намагається посісти місце серед фундаментальних наук. Утім, частина вчених вважає бібліотекознавство наукою прикладною. Натомість нова монографія Л.А.Дубровіної та О.С.Онищенка, які підійшли до дослідження з позицій історизму, використавши весь інструментарій класичного історичного дослідження, дає право віднести бібліотекознавство як наукову дисципліну до наук фундаментальних. Сьогодні ми можемо говорити про українську кодикологічну школу (проф. Л.А.Дубровіна), школу інформаційного бібліотекознавства (проф. О.С.Онищенко), а нова монографія закріплює статус української школи історичного бібліотекознавства, в ділянці якого плідно працюють такі дослідники, як Г.Боряк, А.Бровкін, О.Воскобойникова-Гузєва, О.Гальченко, М.Іванникова, Г.Ковальчук, В.Матусевич, І.Матяш, Л.Муха, І.Римарович, Н.Солонська, О.Степченко, Н.Стрішенець та ін.

Бібліотеку в монографії представлено повноправною й важливою ланкою академічної структури. Книгозбірня брала участь у наукових дослідженнях, підготовці кадрів, відзначенні ювілейних дат та меморіальних виставках, присвячених видатним діячам українського народу, співпрацювала з місцевими вченими, освітніми закладами, бібліотеками. Йї удалося зберегти найціннішу частину унікальних фондів. У цьому беззаперечне історичне та духовне значення бібліотеки.

У монографії використано такі історичні джерела: преса, публіцистика, партійні та урядові документи, акти, статистичні матеріали, офіційні листи, архівні матеріали тощо.

Безперечним досягненням авторів рецензованої праці є продовження наукової розробки нової періодизації діяльності НБУВ, розпочатої в першій книзі. 1941-1945 рр. - період Великої Вітчизняної війни та 1945-1964 рр.- усунення її наслідків. Тобто, майже чотири роки війни потребували приблизно двадцять років для відновлення нормального існування бібліотеки. На цьому етапі не тільки відновлювалися фонди (досі триває процес реституції), а й трансформувалися функції, змінився статус від академічної до публічної бібліотеки загальнодержавного рівня, було відновлено мережу публічних та спеціалізованих бібліотек (с. 7).

Як основне джерело для вивчення періоду нацистської окупації Києва автори монографії використали архіви окупаційної адміністрації, "що залишилися на території України після відходу нацистів і нині зберігаються в ЦДАВО України, Державному архіві Київської області, ЦДІА України" (с. 28). Утім, переважна більшість цих документів стали доступними лише в 90-х рр. ХХ ст.

Найціннішими для висвітлення історії НБУВ періоду нацистської окупації є фонди райхскомісара України та оперативного штабу А.Розенберга (с. 29), звіт тимчасово виконуючої обов'язки директора після звільнення Києва

Т.М.Марківської та заввідділом комплектування К.К.Дзюбенко - одне з основних документальних джерел, які є свідченням діяльності бібліотеки під час німецької окупації - від 15 жовтня 1941 до 24 вересня 1943 р. (с. 52). Роки Великої Вітчизняної війни внесли деструктивні зміни в діяльність бібліотеки, у край негативно вплинули на книгодрукування та видавничу діяльність.

Автори дотримуються логіки викладення матеріалу, співвіднесення загального та часткового в історичному процесі й подають абсолютно новий підхід до вивчення бібліотеки як цілісної системи. У праці використано системний, а також предметно-аксіологічний підхід. Матеріал у монографії розміщено за хронологічно-проблемним принципом.

Про колосальну підготовчу роботу, здійснену авторами книги, свідчать подані статистичні відомості, якими рясніє книга (с. 15, 38, 39, 42-47, 49, 52, 58, 66, 68, 76, 97, 100, 101, 112, 115, 146, 147, 165, 227, 259, 264 та ін.).

Монографія складається з передмови, шести розділів, кожен із яких структуровано на підрозділи (усього - 30), післямови, трьох додатків, іменного покажчика. Підрозділи мають свою градацію, кожен із рівнів має розгорнуту назву, що, по суті, є згорнутим змістом внутрішньої інформації. Кожен підрозділ завершується "Джерелами та примітками". У свою чергу, кожна з приміток є стислим відображенням наукових пошуків і спеціальних досліджень. Так, розділ 1 (с. 10-95) має 280 посилань; розділ 2 (с. 96-175) - 242 і т. д. Причому, у посиланнях є додаткові посилання на джерела. Отже, усього майже тисяча посилань. Це свідчить про масштабну, ретельну й тривалу пошукову роботу в архівах, каталогах бібліотек, з різними джерелами; про опрацювання значної кількості наукової літератури, періодичних і неперіодичних фахових видань. Важливо й те, що переважна більшість архівних документів вводиться в науковий обіг уперше.

Отже, працю побудовано на широкій джерельній базі. Дане дослідження на сьогодні є першим і єдиним в українській історичній науці. У кращих традиціях академічної школи підготовлено науковий апарат та бібліографію.

Колосальна інформаційна база, ерудиція та дослідницький досвід авторів уможливили створення об'єктивної картини діяльності бібліотеки, що представлена як "живий організм" у історичному контексті.

У розділі 1 автори наголошують на одній із найважливіших функцій бібліотеки - "активна участь у розробці наукових завдань" (с. 24). Це кредо, закладене 1918 р. її фундаторами - визначними українськими вченими, очолюваними В.І.Вернадським - залишилося незмінним упродовж усієї подальшої діяльності книгозбірні. Уперше в українській історичній науці віддано належну шану громадянському подвигу "маленького колективу бібліотекарів, які повернули до зруйнованого війною Києва ті фонди, які були вивезені в евакуацію, і ті, що їх удалося укомплектувати за період 1942-поч. 1944 рр." (с. 26).

Підбиваючи підсумки періоду окупації Києва нацистами, автори книги виділяють кілька підперіодів у долі бібліотечних фондів. Це, свого роду, періодизація їхнього руху, що дає змогу розв'язати завдання на теоретичному рівні, а в подальшому здійснити реконструкцію фондів бібліотеки.

Розділ 2 має назву "Бібліотека Академії наук УРСР у роки післявоєнної відбудови. Реорганізація її в Державну публічну бібліотеку УРСР (кінець 1945-1950)". Керівництво бібліотеки вже в ті роки порушувало питання про зведення нового приміщення, розпочавши тривалу боротьбу за права установи та її читачів, що розтягнулася аж до XXI ст. Неувага уряду до бібліотеки та її проблем (тісні приміщення, погані умови зберігання цінних фондів, що є національним надбанням) практично невисвітлена. Керівництво бібліотеки порушу-

вало перед Президією АН питання про будівництво, Президія приймала відповідні постанови, зверталася до уряду (с. 103, 153 та ін.), однак через відсутність коштів жоден із проектів не було затверджено.

Відбудовчий період вражає не тільки самовідданою працею бібліотекарів у зруйнованому Києві в умовах напівголодного існування, а й тим, що робота в установі активізується, більше того - видається "Науковий збірник Бібліотеки АН УРСР" (1945), "Журнал Бібліотеки АН УРСР" (1946) (с. 117), організуються нові відділи (с. 116), розгортається науково-методична робота, робота кабінету бібліотекознавства, організовується науковий семінар із питань бібліотекознавства, книгознавства, біографії (с. 120), діють гуртки з вивчення іноземних мов (с. 121).

На ДПБ УРСР було покладено роль центрального державного книгосховища УРСР, функції науково-дослідної установи в галузі книгознавства, "що здійснює науково-дослідну розробку з питань бібліотекознавства та бібліографії", республіканського науково-методичного та координаційного центру рекомендаційної бібліографії" (с. 130), було відкрито аспірантуру (рішення Президії АН УРСР від 7 травня 1948 р.) (с. 164).

У монографії висвітлено позитивні явища в житті бібліотеки, але не обійдено й негативні (ідеологічні перевірки, чистка фондів, "санация" кадрів, різке скорочення фінансування та штатів, збільшення завдань і навантаження, відсутність нормальних приміщень для розгортання діяльності та ін.).

Фонд бібліотеки є величиною змінюваною, особливою формою відбиття навколишнього світу та перетворень у ньому. Це - цінне джерело інформації для вивчення епохи. Дослідженням фонду займається спеціальний напрям бібліотекознавства - фондознавство, і в цьому українські "фондовики" мають цінні й важливі здобутки.

У монографії висвітлено багатосторонню діяльність бібліотеки (упорядкування каталогів і фондів, процес переінвентаризації основного фонду, облік та опрацювання літератури), зосереджено увагу на вирішальних для подальшої долі бібліотеки моментах, зокрема йдеться про створення вченої ради, формування ДПБ як республіканського методичного центру в галузі бібліотекознавства, створення відділів науково-методичної роботи та рекомендаційної бібліографії; формування нових напрямів бібліотечно-бібліографічної діяльності; науково-бібліографічної та педагогічної діяльності тощо.

"Діяльність ДПБ у період 1951-1955 рр. Формування нових напрямів бібліотечно-бібліографічної діяльності" - тема, яка висвітлюється в 3 розділі. Тут охарактеризовано процес перетворення книгозбірні на центр рекомендаційної бібліографії, становлення науково-методичного центру з питань бібліотечної справи України (він, судячи з тексту, не мав можливості зіставляти свою діяльність із подібними зарубіжними інституціями). У цей час відбувається переінвентаризація основного фонду, триває упорядкування каталогів і фондів, реорганізовується комплектування іноземною літературою, відновлюється довоєнний рівень книгообміну, стає можливим говорити про певні досягнення в науково-дослідній роботі.

У розділі 4 - "Зміни ДПБ у період 1956-1958 рр. в умовах інтенсифікації розвитку науки. Зміни в бібліотечній мережі інститутів і наукових установ АН УРСР" - простежено тенденції нових наукових напрямів в академії, коли розпочався етап, що характеризується прискореним темпом піднесення науки та народного господарства.

"Діяльність Державної публічної бібліотеки в період розширення ком-

плексних наукових досліджень в Україні й спеціалізації комплектування наукових бібліотек та обслуговування читачів (1959-1960 рр.)" - тема 5 розділу. Ситуація в державі, розгортання науково-технічного прогресу кардинально впливають на розвиток ДПБ, стратегію її комплектування, опрацювання літератури, спричинюють зміни в структурі фонду (с. 263).

У заключному, 6 розділі, розкрито діяльність ДПБ у 1961-1964 рр. Ці роки ознаменовані бібліографічним та науково-інформаційним напрямом діяльності установи, переходом на уніфіковані методики формування фонду, каталогів, системи обслуговування (с. 276), активізується наукова, науково-бібліографічна, науково-методична діяльність, розвивається науково-допоміжна бібліографія.

Звісно, не обійшлося без вад. Через фінансові причини, у монографії, на жаль, немає іконографічного матеріалу. Нарешті названо прізвища людей, які зберегли для України безцінне національне надбання, і тому дуже хотілося б побачити фотографії тих скромних патріотів. Сподіваємося, це побажання буде враховано при перевиданні. Книгу видано тиражем усього в 500 примірників і вона вже стала раритетом. Розрахована на істориків, у тому числі бібліотекознавців і книгознавців, а також на культурологів та інших фахівців, праця відрізняється академічним характером і є фундаментальним науковим дослідженням.

Професори Л.А.Дубровіна та О.С.Онищенко підводять читача до висновку, що для подальшого успішного розвитку бібліотек необхідно виходити поза межі бібліотечної галузі, налагоджувати тісніші контакти з різними установами й країнами. І якщо в 1948 р. бібліотеки всіх систем і відомств були визнані ідейно-політичними осередками (с. 126), то нині бібліотечний світ стоїть на порозі створення бібліотек-інфополісів - інформаційних, науково-комунікаційних та культурних центрів країни.

Н.Г.СОЛОНЬКА (КИЇВ)